

A mesztegyői honismereti táborok

Az elmúlt évtizedekben a hazafiság, a hazaszeretet megnevezésére gyakran használtuk a patriotizmus szavunkat, nehogy nacionalistáknak minősíttessünk. Egy tájhoz, településhez való vonzódásunkat, kötődésünket pedig lokálpatriotizmusnak hívtuk, de még ehhez is ajánlatos volt hozzátennünk a „jó értelemben vett”, az „egészséges” jelzót, mintha a lokálpatriotizmus bárhol, bármikor is negatív jelenség lett volna. Még az Idegen szavak és kifejezések 1979-ben megjelent szótára is azt írja az egyik meghatározásként, hogy „a szűkebb vidék (pl. lakóhely) túlbecsülése, túlhajtott szeretete”. De akkor mi a lokálszovinizmus? Eredményeink, tapasztalataink alapján biztos kijelenthetjük, hogy e hamis, álságos megítéléssel szemben a honismereti mozgalom lokálpatriotái, valamint helyi közösségeik korábban is éltetői voltak a demokratikus közéletiségnek, és ma az önismeret gyarapítása révén a települések magukra találásának, az öngazgatás-önkormányzat kialakulásának nélkülözhetetlen eszközei. Sőt: ha lehetőség nyílik rá, akciójuk a megye, az ország határait is átlépheti, és szolgálhatják a nemzeti tudat és kultúra megerősítését, fejlődését, az országok közötti együttműködést.

Jól példázza állításunkat a mesztegyőiek 1990-ben rendezett három honismereti tábora, amelyek közül az első megyei jellegű volt, a második a szomszédos országokból magyar általános iskolásokat gyűjtött össze, a harmadik pedig a történelem iránt fogékony német fiatalokat fogadott közös kutatásra – messze túlmutatva a lokalitáson, a szűkebb környezet iránti érdeklődésen.

A megyei tábor (1990. június 18–29.)

A tábor fő célja az volt, hogy a Somogy megyei honismereti szakköröknek útmutatást adjanak munkájuk, foglalkozásaik bővítéséhez, következő évi feladatuk összeállításához.

A fiatalok azokból a Somogy megyében működő történelmi, néprajzi stb. szakkörökből jöttek, amelyekkel a mesztegyői „Hon” (röviden és találóan így nevezik a község volt elemi iskolája épületében folyamatosan tevékenykedő honismereti kört) állandó kapcsolatot tart. A program roppant gazdag, változatos. Megvalósítása is csak úgy volt lehetséges, hogy Kövesdi Tiborné az évek során sok önzetlen segítő társat vonzott maga köré, nyert meg, akik elhivatottan adják át tudásukat a következő generációknak. Közöttük felkészült szakemberek és olyan főiskolai hallgatók is találhatók, akik előzetesen maguk is szakköri tagok voltak, s a „Hon” látta el őket útravalóval. Munkájuk így még hitelesebb, otthonias.

De beszéljenek a programba illesztett témák: Ismerkedés a faluval, történetével, néprajzával; Belső-Somogy részei, etnikai jellegzetességei, műemlékei (az előadók tanárok, építész, erdész, madarász stb.); manuális munkák, anyagismeret, szövés, fonás, hímzés, egyéb vászonmunkák, agyagégetés, gyöngyfűzés stb.); Somogy térképe, a víz útja, bődön- vagy mocsárvárak, vízimalom, a szőlő kultúrája, a hegyközség; az elpusztult falvak nyomában, ásások, temetők, emlékhelyek, kastélyok, védett parkok, képtár, múzeumok; a Sármellék, a Kis-Balaton védett növény- és állatvilága, vadles; a második világháború harcai, halottai; tábortűz, vers, dal, mese, legenda, tánc, évszakok ünnepei.

A felsorolás – nyilván – nem lehet teljes, a tábor ugyan június végén befejeződött, de nem ért véget. A megye honismereti közösségei felhasználják a tapasztaltakat és munkájukba beépítik. A táborban készített tárgyakból, térképekből, a megyei gyűjtemény anyagából a Kaposvári Művelődési Központban az ősz folyamán kiállítást rendeztek, hogy így minden eredmény közkinccsé válhassék.

A nemzetiségi magyar tábor (1990. július 9–20.)

Ennek a honismereti tábornak tanulságos előtörténete van. 1990. május elején a keszthelyi Helikon-kastélyban szervezték meg A magyar kisebbségek a Kárpát-medencében témájú tanácskozást. A találkozáson erdélyi, kárpátaljai, felvidéki, bánsági, vajdasági, horvátországi, őrségi magyar egyesületek, tudományos központok, szerkesztőségek és az érdekelt hazai

intézmények képviselői vettek részt. De voltak érdeklődők távolabbi országokból is. Kövesdi Tiborné tájékoztatta a jelenlevőket, hogy Mesztegyő faluközössége honismereti házat tart fenn, évente több ifjúsági tábort szerveznek, amelyeknek célja a néphagyomány, népművészet ápolása, örízni, mélyíteni történelmi tudatunkat, népünk, hazánk szellemét. Felkérte a hallgatóságot, hogy tanári kísérettel hozzanak, küldjenek iskolás csoportokat. Szívesen látják őket étellel, itallal, szállással, és az ide jövőket hajlandók megismertetni a honismereti munka minden szépségével: átadják számukra tapasztalataikat, módszereiket, amelyeket otthon alkalmazhatnak.

A kezdeményezés, meghívás sikerét mutatja, hogy a szomszéd országok mindegyikéből érkeztek Mesztegyőre iskolások, összesen mintegy százan. A szlovákiai Léváról 16, a kárpátaljai Nagyszőlősről 13, a romániai Nagyalambfáról 16, Gyergyótölgyesről 12, Nyárádszeredáról 9, a jugoszláviai Daruvárról 6, Budiszavából és Csantavérről 8–8 gyerek jött pedagóguskísérettel. Külön emlitem a nem régen alakult Lembergi Kulturális Szövetség által toborzott 10 diákot, akik a többiekől eltérően magyarul nem tudtak, de a munkából kivették részüket. A nemzetközi tábor tematikája nagyjából megegyezett az előző megyeiével, csak kiegészült egy budapesti kirándulással, amikor a főváros nevezetességeivel ismerkedtek.

Beszélgethettem néhány gyerekkel. Elfogódottság nélkül, lelkesen számoltak be tábori életükről. Gyergyótölgyesről Litz (Alice) kérdeztem. Hatodik osztályt végezte. Apja román, anyja magyar. Mindkét nyelvet jól beszéli. Először lépte át hazája határát. „Tölgyesen nincs ellentét magyarok és románok között. A községben sok bányász él, de a bukaresti rendcsináláshoz innen egy bányászt sem vittek” – mondja kérdéseimre. Megtudom tőle, hogy „az irodalmi román nyelvet Erdélyben beszélik a legszebben”. (Egy kis elfogultságot érzek szavaiban, s elmondom, hogy Magyarországon is vannak nyelvjárások.)

Enikő Kányádi Sándor szülőfalujából, Nagyalambfalváról érkezett sokadmagával, hetedik osztályos. Költők, írók nevét kérdezem, kiket olvastak, s hármán sorolják: Mikszáth, Jókai, Petőfi, Verne, József Attila, Móricz, Kányádi, Sütő András, Tamási Áron és Tamási Gáspár, Fodó Sándor. (Ez utóbbit kissé meglepődöm: vajon hány budapesti hetedikes ismeri e kárpátaljai író nevét?) A községben az elmúlt évben húszan konfirmáltak. A mádéfalvi veszedelemtől nem hallottak. Testvértelpeülésük a Bács-Kiskun megyei Szank. Élénken eszetelik a kulturális életet: a környező falvakban színdarabokat adnak elő; van házasemberbál, télen maszkarál, a nyolcadikosok almabált rendeznek, táncot mutatnak be; évente kirándulnak Sós-kútra és Erzsébetkútra; a művelődési házban mozi, színelőadások, könyvtár, lakodalmak. A gazdasági életéről is tájékozódttak: „a kollektívban (térszben) dolgozók az eddigi 15 ár helyett most 50 ár földterületet kapnak megművelésre”.

Ildikó a hetedik osztályt végezte 9,84-es átlaggal. Elmondja, hogy csak a 12 éven felüli legjobb tanulók jöhettek el a táborba két pedagógus kíséretében. A nyolcadik osztály befejezése után Székelyudvarhelyen szeretne a tanítóképzőben továbbtanulni. A magyar történelemtől csak a tiszteletes úrtól hallottak. Az iskolában ének- és zenekar, továbbá magyar irodalomkör működik. Kérdezem a román irodalomról is. Eminescu, Joan Slavici költőket és Joan Creangă mese- és balladagyűjtőt említi sebtében.

Melinda elmondja, hogy Segesvárról éjjel 12 órakor indultak, s Budapestről különbusz vitte őket Mesztegyőre. Sosem gondolta volna, hogy meglátja a Mátyás-templomot, a Halászbástyát, a Corvin-könyvtárat, Csobánc várát, Keszthelyen a Helikon-kastélyt, a Balatont. Szeretné megismerni a szakköri munka egészét, ha lehetőség lesz rá, otthon is létrehozzák a honismereti kört, s az itt megtanult módszerrel fognak kutatni, gyűjteni, dolgozni.

Éva – aki a 11 osztályos iskola nyolcadikos tanulója – tizedmagával Nagyszőlősről érkezett. Közülük négy fiú. Szinte valamennyien a Bartók Béla Kör tevékeny tagjai. Foglalkozásaikat Perényi Zsigmond volt kastélyában tartják. A Rákóczi Kör rendezésében évfordulóról szoktak megemlékezni, emléktábla-avatást, egyéb találkozókat is említ. Mesztegyőn különösen tetszett neki a gyöngyfűzés, a textilmunka, a népművészeti foglalkozás.

Minden gyereknek nagy örömeleménye ez a találkozás, a közös munka, alkotás, játék, a tartalmas együttlét. A pedagógusoknak talán még ennél is többet jelentett ez a honismereti táborozás. Álljon itt közülük egy vélemény, egy írásos bejegyzés a tábor naplójából: „Tanár vagyok, de kezdő diákként tanultam emberséget itt Mesztegyőn egy lelkes csapattól és annak megszálott szívtől, Kövesdi Gizitől, akikre életem végéig legjobb barátként fogok emlékezni.”

Végezetül sok-sok közreműködő nevét sorolhatnám fel, akik önzetlenül álltak Kövesdiné mellé s vállaltak feladatot. Mégsem teszem, mert számosan méltatlanul maradnának ki. Mesztegyőn mintegy 16 család apraja-nagyja segíti mindenkor közvetlenül a honismereti kört, s a falu élelemmel, valamint különféle szolgáltatásokkal támogatja a nyári táborokat. A lakosok

az úgynevezett nemzetközi tábor babbal, zöldséggel, dióval és egyéb gyümölcscsel, a szövetkezet három sertéssel és kisbuszával, a Balaton Fűszert vállalat a fővárosi kirándulás költségeinek viselésével, a marcali tejüzem termékeivel, az állatorvos gépkocsijával, a kisiparos szódavízzel, a kocsmáros a csobányi tanulmányút költségeinek fedezésével, a helyi és megyei szakemberek személyes közreműködésükkel vitték sikerre az ügyet. Az országos és megyei szervezetek, intézmények is megmozdultak. Anyagi támogatást kaptak a Hazafias Népfironttól, a Somogy Megyei Ifjúsági Bizottság Kuratóriumától, a Megyei Művelődési Központtól, a Kilián Művelődési Központtól stb. A lemergi gyerekek táborozásának költségét a Magyarok Világszövetsége állta, az Anyanyelvi Konferencia védnöksége 180 könyvet adományozott.

Köszönet illeti a környező országok pedagógusait, lelkészeit is, hogy segítették a fiatalok kiválasztását, a szülők meggyőzését, de hála illeti a „Hon”-ból kinőtt pedagógusjelölteket a csoportok vezetéséért, valamint a táborlakókról való gondoskodásban serénykedő háziasszonyokat, férfiakat.

A történelemkutató tábor

A harmadik tábor július 27–augusztus 9. között rendezték meg. Ezen a baden-württembergi tartományból érkezett főiskolások, valamint 20 magyar közép- és főiskolás fiatal vett részt. Ugyanis 1944 decemberétől 1945 márciusáig Nagybjom és Mesztegnyő környéke elkeseredett, véres, sok áldozatot követelő harcok színhelye volt. A kutatótábor feladatául ezen világháborús harci események mozzanatainak, időbeli történéseinek pontos feltárása, az elesettek, polgári áldozatok számbavétele, sírjaiknak felkutatása tűzetett.

Íme: előttünk néhány példa, hogy milyen lehetőségek rejlenek a honismereti mozgalomban, és hogy milyen feladatokra vállalkozhat egy-egy kis településen is egy összetartó honismereti közösség, ha elkötelezett, találékony, helyhez illeszkedő feladatokat keres vezetői, tagjai vannak. A lokálpatriotizmus így léphet át országhatárokat!

Töltési Imre

Egy somogyi határ vadász hősi halála a doberdói harctéren¹

Tisztelt Ünneplő Közönség!

Kedves mérei atyámfiai!

Két nappal az 56-os forradalom és szabadságharc nemzeti ünnepe előtt, önkormányzati képviselő-testületének megválasztása után Kaposmérő község népe első teendői közé sorolta történelmi adósságának a törlesztését, lelkiismeret-nyugtató jóvátételt fizetve az első és a második világháború hősi halottjai és áldozatai emlékművének a felállításával.

E nagy múltú, *középkor-gyökérezetű* település, gyermekkorom ikerpár községének egyike, nemcsak említésre méltó múltjával, hanem dolgos népem munkájával, gazdagon termő mezeivel, ünneplős állattartásával és vidám derűjét és kedvét növelő szőlőhegyeivel – mindmáig a megyeszékhely várost körülvevő élestár egyik települése volt, ma is az: rendezett, városiasodó külsejével, gazdag és szép házaival, utcáival, növekvő infrastruktúrájával és a nagyvilágot idehozó televízió-csatornáival.

Az 1914. július 16-án, a Szarajevóban meggyilkolt trónörökös pár halálának a híre villámcsapásként érkezett Somogyba is, ahol már 10 nap múltán megindult a *részleges*, majd az *általános* mozgósítás. A megye közgyűlése november 3-án már túlbuzgón nyugtázta – kevésbé a nép –, hogy megyénk besorozott katonafiai voltak az elsők a hadszíntéren. A somogyi 44-es gyalogezred az első mozgósításkor „azonnal a szerbiai harctérre vezényeltett”, ahol – idézem Illyés Gyulát –: „a világháború kezdetén a kaposi 44-es gyalogezred 4 hónap alatt négyszer semmisült meg, s négyszer támadt fel újra”.

A súlyos és katasztrofális pusztulást a front mögött is látta az ország, a megye is, de látta a halál és a sebesülés híreit hozó levelekből a falu népe is. A megyei közgyűlés már sötétebb színekkel iktatta jegyzőkönyvébe: „a harcba vonultak életüket és vérüket áldozták, számosan dőltek ki sebekkel borítva a csatasorból, az itthon maradottak pedig az értök való

¹Kanyar József avatóbeszéde elhangzott Kaposmérőben, a két világháború emlékművének avatásán, 1990. október 21-én. (Szerk.)

aggódás és gyötrelem kínját érezték, sokan pedig a megélhetés és a nélkülözés keserű gondoljaival küszködtek” és egyre jobban érezték a császár és király romantikus és bagatellizáló üzenetének történelmi hazugságát, amely az őszre, a falevelek lehullásának az idejére ígerte a katonák győztesen való hazatérését, azaz a háború végeztét.

A 17-es, a 19-es, a 24-es és a 44-es ezredek soraiban pedig egyre növekedett a halált megvető bátorságú katonák száma, akik a Kárpátokban, majd a Piavé, a Doberdó és az Isonzó mellett haltak hősi halált.

Így kapta meg behívóját Újlakon édesapám is az első mozgósításkor, a budai várbeli 24-es határvadászok zászlóaljához. Hogy került az újlaki parasztfiú, akinek a felesége mérei lány volt, a budai várba, a 24-esek közé? Ma már tudom, a vadászzászlóalj történetéből. A zászlóalj utánpótlása ugyanis a budapesti 32-esek és a somogy-kaposvári 44-es gyalogezredekéből származott. A határvadászok már 1914-ben az orosz hadszíntéren harcoltak, ahonnan 1915 őszén a Doberdóra vezényelték őket, majd a dél-tiroli ütközetekben vettek részt.

Megtisztelő meghívásokra Mérőbe jövet véletlenül került a kezembe Szili Kovács László tartalékos főhadnagynak Az egykori cs. és kir. 24. tábori vadászzászlóalj története (Bp., 1940) című munkája, amelyből megdöbbentő részleteket tudhattam meg édesapám haláláról, aki éppen azokban a napokban halt hősi halált, amikor én Újlakon születtem, tehát soha nem látott engem. A kötetben olvastam arról, hogy a Monte Caberlaba előtti harcok 1916 májusának végétől június elejéig sikeresek voltak. Az Asiatóól délre húzódó hegyhát azonban megfogta az előrejutást, különösképpen a Caberlaba előreugró kúpja, amely az ellenségnek kitűnő lövést és akadálytalan pásztázási lehetőséget nyújtott Coda város fedezetlen előterepén. Rada dandárparancsnok június 6-án rendelte el a vadászzászlóaljnak az előrenyomulást, Codán át Caberlaba elfoglalására. A június 7-én 5 óra 30 perckor indított támadás Caberlaba elfoglalására már a kezdetben is erős tűzérzési zárótűzbe került. A veszteségek egyre növekedtek, az ütközet válságosra fordult.

S most idézek néhány sort, szó szerint a könyvből: „A hegytetőn egy majorház áll. Teteje ki van bontva, onnan lő egy olasz géppuska halálos biztonsággal. Bartos zászlóst szíven találja egy golyó. Hegedűs törzsfővezető mellett, Viktor hadapródjelölt arcán sebesült, Hoffman kadét tudólövést kap, *Kanyar fővezető egy dum-dum golyó ért*. Sokan sebesültek meg” ... „majd újból ropog a tűz, repülnek a gránátok, dolgoznak az ollók is, azután hajrá, át az akadályon és neki az olaszoknak. Ordítózás végig az egész hegytetőn. Vad kézitusa kezdődik” ... „Az olaszok nem bírják, menekülnek, ahogy tudnak: az állás el van foglalva”. De Caberlabát elfoglaltuk. Az ütközet dicső napja volt a dél-tiroli harcoknak.

A neuhausi katonai kórházban a dum-dum golyó roncslósa után nem sokáig élt édesapám és 1916. június 18-án, 29 évesen csakhamar eltemették az Innsbruck melletti Neuhaus katonatemetőjében, ahonnet édesanyám és nagyapám hazahozatták és az újlaki temetőben, fia mellé temették. Sírkövére az alábbi nekrológot írták fel:

*Hazám védelmében leltem halálomat,
most hazai földben nyugoszom álmomat.
Nőm és szüleim szerelme hazahozott engem,
ahol még a hant is sokkal könnyebb nekem.
Istenem, Te neveld fel árva kis fiamat,
kit még nem is láthattam.*

A temetésen az édesapa koporsója mellett az édesanya már kezében tarthatta gyermekét, aki itt és most, önök előtt avatja az első és második világháború kaposmérői emlékművét.

Ebben az áldozattengerben az idegen dinasztia érdekében folytatott világégésben 50 000 somogyi katona halt hősi halált, Kaposmérőből 44. A megtizedelt lakosságú falu siratja halálukat, emlékművüket azonban csak most tudta a község népi mementóként felállítani.

De nagy volt a hősi halottak és áldozatok száma a második világháborúban is. Nagyobb, mint az elsőben. A nagyhatalmak közül a Szovjetunióé volt a legtöbb, 30 milliónál is több, az Egyesült Államoké pedig talán még kevesebb, mint hazánké. Ebben az újabb áldozattengerben Mérő hősi halottainak és áldozatainak a száma 56 volt, az itthoni polgári áldozatok között volt tanítóm, atyafiságom és barátaim néhány tagja is.

A mérői emlékmű összesen 102 halott nevét véste oszlopára aranyló betűkkel, a Gál, a Kósa, a Kovács, a Máté, a Pap, a Szabó, a Hajas, a Szőke, a Varga, a Miklai, a Riskó, a Major, a Szabó-Földes, a Kundler és a többi családok soraiból, ám voltak olyan familiák is, amelyeknek soraiból mindkét világháború szedett áldozatot, mintha Mérő lakosságát kétszer

is megtizedelték volna egy emberöltő alatt. A legtragikusabb azonban az volt, hogy az idehaza maradtak még egy istenhozzádót sem küldhettek a jeltelen sírokban fekvők után, még a hadifogoly-veszteségek után sem érdeklődhettünk. *A nemzetnek ez a súlyos áldozata mintha rossz oltárra került volna.* Az első világháború után Trianon áldozatává vált az ország, a második után pedig a párizsi békekötés áldozataként vertek bilincsbe bennünket, talán még keményebben, mint Trianonban.

Az első világháború után mégis sok somogyi faluban állíthattak emlékművet a hősök emlékezetére, ahova évente egyszer a májusban tartott hősök vasárnapján ünnepségre és koszorúzásra gyűlhetett össze a falu apraja és nagyja. Ám a második világháború után az elesett katonáért és polgári áldozatokért még egy rekviemet sem lehetett mondani, egyetlen gyertyát sem lehetett gyújtani az emlékezetükre. Nem hozhattuk nyilvánosságra szívszorító adatainkat, még tömegsírjaik helyét sem közölték velünk. Sára Sándor róluk emlékező dokumentumfilmjét vetítés közben betiltották. Még napjainkban is visszautasították azt a kérésünket, hogy katonáink felkereshessék harcaik egykori színterét.

Sokat változott azonban a világ, kedves hallgatóim. Somogyban – *a honismereti mozgalomnak is köszönhetően* – valósággal népmozgalommá vált a faluról falura gyűjtött őrtüzek láncolatában a világháborús emlékművek, emléktáblák és nemzeti emlékhelyek avatása. Van-e ezeknek az emlékműveknek jelentőségük a ma számára? Van! Mégpedig nagyon sok! *Nemzettudat nélkül csak meglopottan lehet élni;* még egy faluban, iskolában, egy templomban sem élhetünk nélküle. És most különösképp nem, amikor szeretnénk felállni a vádlottak padjáról és visszalépni Európába, enélkül a nép-nemzettudat és honismeret nélkül ezt nem is tehetjük.

Ez az emlékmű és emlékhely rekviem Mérő templomkertjében a világháborús hősökért és azok emlékéért és tükör a jövőjére készülő ifjúságának. Amikor majd idejönnek május második vasárnapján, és elmennek előtte Mindenszentekkor a temetőbe, akkor vigyék magukkal nemzeti tudatunk ma még pislákoló, de egyre jobban erősödő gyertyafényét, adjuk meg a halottaknak az emlékezés nagy és kis ezüstjeit, ha már haláluk után ezt nem tették a koporsóikra. Emlékezzünk rájuk, mert ők csak addig élnek egy nemzet és falu szívében, amíg az élők emlékeznek rájuk.

A termopilei csata már több mint 2000 éve lezajlott, a háborúban elesett spártai katonák emléke azonban ma is él. Éljen ugyanígy a mérei hősi halottak és áldozatok emléke továbbra is, a múltat és jövőt megbűnhödté magyar nemzet életében is! *Legyen ez az emlékmű az élettépő és halált szaporító háborúk örök tulajdonsága!*

Kanyar József

Faragó Laura az Ung-vidéken

Kelet-Szlovákia magyarlakta tájára, Ung-vidékre látogatott el az *Erdély Művészetéért Alapítvány* zenei tagozata. *Faragó Laura* Kodály-diplomás énekművész *Júlia szép leány* címmel összeállított székely és csángómagyar folklórműsorát mutatták be három településen, szép közönségsikerral, nagyszámú hallgatóság előtt. Elsőként Erdélyi Jánosnak, a népi-nemzeti irodalom múlt századi jeles tudósának szülőhelyét, a kilencezer lelket számláló *Nagykapost* keresték fel. A katolikus templomban került sor az előadásra, *Gábor Bertalan* helybeli esperes szervezésében.

Az egykori Ung vármegyei kisváros arról is nevezetes, hogy itt (és a közeli Királyhelmeccen) lelkészkedett a két világháború közötti évtizedekben a kiváló, de a háború után hosszas hallgatásra ítélt pap-költő, Mécs László. Az Ung-vidékiek lelkében ma is elviven él a költő által táplált magyarságtudat. A nagykaposi plébánián – Gábor Bertalan jóvoltából – gondosan berendezett emlékszoba őrzi a hazafias lelkületű premontrai szerzetes emlékét. Könyvtárának maradványa mellett megtalálható itt több dedikált kötete, festett portréja és édesanyja nagyméretű, művészi kivitelű gipszszobra is. Királyhelmeccen – a látogatás másik állomásán – pedig a templom bejáratánál elhelyezett emléktábla örökölte meg Mécs László ott töltött éveit.

A tőketerebesi járásnak, melyhez ez a két magyar szellemiségű kisváros tartozik, 46 ezer magyar lakosa van. Népeesebb számban 52 községben élnek magyarok, ebből 34 községben 80 százaléknál nagyobb arányban.

Ellátogatott az alapítvány a szovjet határ közelében fekvő, mintegy ötszáz lelkes, magyarok lakta faluba, *Dobóruszkára* is. A műsor helyszínén, a település szép barokk

templomában helyezték örök nyugalomra a hős egri várkapitányt, Dobó Istvánt. Emlékére minden évben Dobó-ünnepséget rendeznek a helybeliek.

Az Erdélyi Művészetért Alapítvány a hagyományos magyar kultúra értékeinek ápolását és ezáltal a nemzettudat erősítését szolgálja, a hazai, de a határainkon túli magyarság körében is. Kivált az erdélyi kultúra megőrzését, anyagi támogatását és terjesztését tekinti feladatának. Az alapítvány köré tömörült baráti kör az erdélyi magyar és szász nemzeti kisebbségek kulturális kincseinek megismertetésén fáradozik. Munkásai jól tudják: a végső veszélybe került erdélyi magyar művészet, a képző- és iparművészeti kultúra támogatása mostanság nemcsak művészetpártolás, hanem életmentés is. Az alapítvány kötelességének érzi, hogy a mindkét népcsoportot létében fenyegető kulturális genocídium elleni védekezésre szólítson fel, erősítse a nemzeti öntudatot. A szervezet főként kiállításokat rendez, neves – ám Magyarországon eddig még kevésbé ismert – képző- és iparművészek munkáiból, és ösztöndíjakkal támogatja őket. Erdély történelmét és hagyományos művészeti értékeit ismertető kiadványokat ad ki. Eddig – többek között – *Incze János*, *Páll Lajos*, *Szécsi András*, *Márton Árpád*, *Ántal Imre*, *Kádár T. Tibor* műveit mutatták be Budapesten és vidéki városokban, meg az NSZK-ban. Szép számú érdeklődő közönséget vonozott a Budavári Palotában megrendezett *Korondi székely fazekesség* című kerámiakiállítás. Az alapítvány kuratóriuma évenként odaítéli a *Kájoni János művészeti díjat*. Elmúlt évben a Désen élő, 80 éves Incze János részesült a kitüntetésben.

A zenei előadó-művészi szakosztály a székely és csángó népcsoportunk hagyományos kultúráját népszerűsíti. Faragó Laura új összeállítása a legszebb székely és csángómagyar *népdalokat* és *balladákat* (többek között: Júlia szép leány, Kőműves Kelemen, A nagy hegyi tolvaj) foglalja magában. De helyet kaptak benne archaikus *népi imádságok* és *Mária-énekek* Moldvából, a Csángóföldről. Részletek hangzanak el a Münchener kódexben fellelt, Tatros városában fordított első magyar nyelvű bibliából. Elhangzik a csángó Miatyánk is. Nem maradnak el a népköltészet *prózai* és *verses* remekei sem. Bukóvinai és moldvai csángók ajkáról gyűjtött népmeséket kelt életre a művésznő, *Domokos Pál Péter* és *Kóka Rozália* gyűjtése nyomán. Ezenkívül – három versben – bemutatja a csángómagyar költőt, *Lakatos Demetert*, aki a Szeret menti Szabófalván született 1911-ben és ugyanitt halt meg 1974-ben.

Faragó Laura, amióta megnyerte 1970-ben a Magyar Rádió és Televízió *Röpülj, páva* népdalversenyének nagydíját – elkötelezte magát a hagyományos nemzeti kultúra mellett. Nem hiába tűntették ki Kodály Zoltán születésének 100. évfordulóján Kodály-diplomával. Szellemi vezércsillaga, Kodály Zoltán írta egy helyütt: „*Nem lehet magyar, aki nem iszik a magyar kultúra csodaforrásából. A kultúrában pedig benne van a népkultúra. Zenében majdnem azonos vele.*” A művésznő ebből a csodaforrásból merített. Műsora élményt, hitet, nemzeti önbizalmat árasztott az Ung-vidéki magyarság körében.

Hajdú Demeter Dénes

Húszéves a Jászkiséri Csete Balázs Honismereti Szakkör

„A magyar falu örök tanítónk, ihletőnk és munkára serkentőnk legyen! Sorsa, feladatai örökké foglalkoztassanak bennünket!”

(Csete Balázs)

Csete Balázs a Jászság szülötte, aki néprajzkutatóként, rajztanárként nagy tiszteletben állt éppúgy a falu lakói, mint a múzeumi szakemberek előtt. Több mint 25 évi csepeli tanítóskodás után, 1948-ban tért vissza szülőfalujába, hogy rajztanári munkája mellett szülőfalujának néprajzi hagyományait is felgyűjtse. Kitűnő dolgozatai megtalálhatók a Néprajzi Múzeumban és a szolnoki Damjanich János Múzeumban. Faluról falura, házról házra című könyvének megjelenése 1939-ben nagy szakmai elismerést váltott ki, s további ösztönzést jelentett gyűjtőmunkájához.

1942-ben Erdélyben, Nyárszón, s több kalotaszegi faluban lerajzolta a faragott kapukat s temetői fejfákat. Rajzainak száma több százat tesz ki, s ma a néprajzi múzeumban őrzik

legtöbbjüket. Szerencsés egybeesés, hogy a szakköri ünneppéggel egy időben jelent meg a Néprajzi Múzeum kiadásában, szép kivitelezésű kötetben Kalotaszegi fafaragások címmel erdélyi gyűjtése.

A honismereti, helytörténeti munkát végző közösség, amely 1970. március 5-én, Csete Balázs születésnapján alakult meg, életük delén túllépett asszonyokból és férfiakból áll. Ismerték és szerették Csete Balázst, munkáját példaértékűnek tartották és tartják ma is. Győri János szakkörvezető személye meghatározó volt a szakkör létrehozásában. Amint azt az ünnepi alkalommal elhangzott emlékezésében mondta: Csete Balázs munkájának folytatását bízta rá, s ő ezt vállalta, vállalja, közösségével együtt. A 20 éve, 11 fővel megalakult szakkörnek ma 56 tagja van. A szakkör tárggyűjtő munkájának eredménye az a gazdag helytörténeti gyűjtemény, amely önálló épületben, muzeológiai szempontból is megfelelően nyilvántartott néprajzi és történeti anyag.

A szakkör célul tűzte ki a helyi hagyományok felkutatását, megőrzését és átadását. A játszóházi mozgalom 1976-ban ettől a szakkörtől eredeztethető, amikor is a Csete Balázs által gyűjtött jászkiséri gyermekjátékok leírásait s az elkészített gyermekjátékokat tanulmányozva tanítottak diákokat, tanárokat a természetes anyag felhasználásával történő játékkészítésre.

Felsorolni is lehetetlen lenne, hány helyen jártak az országban, hogy a hagyományörzést szem előtt tartva, Csete Balázs szellemiségét másokkal is megismertessék.

A település történetének felkutatásában, a legújabb kori történeti események feltárásában elsősorban a személyes visszaemlékezések, életutak lejegyzése került a múzeumok adattárába. A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeum évente meghirdetett néprajzi és nyelvjárási, valamint történeti pályázatain rendszeresen és eredményesen vesznek részt. Egyéni és csoportos pályamunkáik által forrásértékű ismeretanyagokkal gazdagították a múzeumi gyűjteményeket.

A szakköri munkában mindig is nélkülözhetetlen volt az az intézményi háttér, amit a helyi művelődés háza jelentett számukra. A művelődés házának igazgatónöje, Győri Jánosné a szakkör működéséhez szükséges feltételek mindenkori megteremtésével, majd a jászsági honismereti „bázishely” szerepének felvállalásával létrehozta az eredményes szakköri munka feltételeit. A szakkör kisugárzó szerepének eredményeként jöttek létre az 1970-es évek elején a jászsági honismereti szakkörök és gyűjtemények.

A mostani, ünnepi alkalomra kiállítást rendezett a szakkör, hogy a húszéves munkát fotóalbumok, tárgyi emlékek bemutatásával is reprezentálja. A fotóalbumok az országjárás s az ország más honismereti szakköreinél tett látogatás vidám eseményei mellett a tartalmas együttlétek kifejezői is. Megdöbbentően nagy az egyéni és csoportos pályamunkák száma, amelyek közül több megyei és országos helyezést elért dolgozat is kézbe vehető.

A szakkör több alkalommal kapott kitüntetést. Ez alkalommal Miniszteri Dicsérlettel ismerték el a közösség eredményes munkáját.

Az 1988-ban alapított Csete Balázs-emlékplakettet – még abban az évben – első alkalommal Győri Jánosnak ítélték a megye néprajzkutatói a megye honismereti mozgalmában végzett kiemelkedő munkájáért.

Az ünnepi rendezvényen elhangzott köszöntők mellett a több mint 200 fős közönség dr. Selmeczi Kovács Attilát, a néprajzi múzeum főigazgató-helyettesét hallgatta meg. A honismeret és a nemzeti öntudat kérdésének fontosságáról tartott előadást hallgatva a jelenlévők újra hitet merítettek ahhoz, hogy a megújuló honismereti mozgalom résztvevőiként a helyi önkormányzatok egyenrangú partnerei lehessenek.

Turóczy Istvánné

A csávolyi falumúzeumról

Megismerni hazánkat – szülőföldünket –, összegyűjteni, megmenteni történelmünk és a népelet tárgyi és szellemi értékeit, nemcsak kötelességünk, de egyike a szabadidő legtartalmasabb eltöltésének is. Erre vállalkoztunk mi, csávolyiak a *Honismereti Baráti Kör* keretében *harminc évvel ezelőtt*, amikor elindítottuk az úttörő és felnőtt korosztály *helytörténeti-honismereti szakkörét*, majd létrehoztuk a helytörténeti gyűjteményünket, ahogy mi hívjuk, „*falumúzeumunkat*”. 1990-től kezdve – a helyi tsz mecenatúrájának köszönhetően – már önálló épületrészben új elrendezéssel és kibővítve külön utcai bejáratral (Petőfi u. 27.)

látogatható. A Tájak–Korok–Múzeumok rendszerében „számozott bélyegzővel *pecsételő hely*” lettünk! Ingyenes a belépés! Kívánságra bármikor látogatható.

Megszakítás nélkül folyik a 800 éves település múltjának feltárása, emlékeinek gyűjtése, napjaink eseményeinek *krónikaszerű* lejegyzése (1962-től kezdve az 52. kéziratos kötet több mint hatezer gépelt oldalánál tartunk). 1970-ben e műfajjal országos pályázaton első díjat nyertünk. A baráti kör, helytörténettel foglalkozó gyűjtők gyarapodó tábora – hangyaszorgalmú fáradozásaival, rokonszenves lokálpatriotizmusával – felkutatja, összegyűjti, közkinccsé teszi a lakóhely fennmaradt, megmentett tárgyi és írásos emlékeit, viharos évszázadaink dicsőséges vagy a jövőnek mementóul szolgáló gyászos-tragikus hagyatékát.

A helyismereti szakkör – ma fakultációs keretben a tanterv része – nevelési céllal jött létre, az idők során azonban túlnőtt ezen a kereten, községtörténeti és országos művelődéstörténeti szempontból is hasznosnak bizonyult. Csak kiragadva szabad legyen megemlítenem a „*Hej, regő rejtem...*” rádiós vetélkedőben (néprajzkutató úttörők országos versenye) döntőbe jutottunk. Jutalom: bolgár tengerparti üdülésben részesült a csapat. Legutóbb az 1988-as március 15-i kerekeméti szakköri bemutatón értünk el nagy sikert. Itt már mi is a modern video-clipet is felhasználtuk. Vagy a felnőttekről szóló *Megbékélés* című 59 perces dokumentumjáték – községtörténet lakodalmas keretben –, melyet több mint tízszer sugárzott a rádió. (Maráz László műve az 1976-os Prix Itálián az olasz sajtó díját kapta.) Képernyőn is megjelentünk már, gyűjteményünket is bemutatták. A rólunk szóló tudósításokat, magnó- és videofelvételeket archívumokban őrizzük a fotonegatívokkal együtt.

Múzeumunkban az összegyűjtött mintegy négyezer tárgyi emlék állandóan bővül, s mindez a csávolyiak ajándékából. Az adományozókról nyilvántartást vezetünk. A gyűjteménynek a község összetételéből fakadóan *nemzetiségi jellege* is van, mégpedig *bunyevac* és *német*. A Csallóközből idetelepített magyarok emlékét is méltóképpen őrizzük.

A tíz helyiségben elhelyezett ajándéktárgyak minden egyes darabja a csávolyiak lelkes hazafiságát, buzgó tetterekészségét, a baráti kör tagjainak példát mutató munkásságát igazolja. Látogatottságáról és az elismerésekről a *vendégekönyvünk* bejegyzései tanúskodnak. Nem ritka a külföldi vendég sem.

Tanulóink *közösséggé szerveződtek* a romantikus „régész” munkában; közös kirándulások során; szabadidejük boldog órái fűződnek padlások, kamrák, pincék kutatásához; öntudatuk megnőtt, tekintélyük van a felnőttek előtt. Több pályázat boldog nyertesei. Nevelői segítséggel alkalmasszerűen jelenik meg a Honismereti Értesítő című folyóiratunk.

Településünkéről több önálló könyv jelent meg eddig. A magyar mellett egy horvát–szerb, illetve német nyelven. Számos tanulmány, cikk látott napvilágot. Jelenleg szerkesztéssel készül *Csávoly község története és néprajza című monográfia* 34 tagú alkotó munkaközösségben, tudományos igényességgel a szegedi JATE patronálásával. Kiadója a községi tanács, illetve jogutódja, társadalmi segítséggel és összefogással. A falu népe nagyon várja! Ebben is lesz horvát–szerb és német nyelvű összefoglaló.

A fentieket remélem senki sem veszi szerénytelenségnek, még kevésbé dicsekvésnek, csupán az volt a szándékom, hogy vendégeket hívjak és a látogatóktól tanuljunk.

Dr. Mándics Mihály

Meghalt Luca néni

Hetvenesztendős korában, 1990 októberében meghalt Lőrinczné Hadaróg Luca, klézsei csángó asszony, a Moldvában járó néprajzgyűjtők lelkes segítője, munkatársa, a csángó hagyomány hordozója, őrzője, továbbadója. Miközben élte a klézsei asszonyok mindennapi életét, nevelte gyermekeit, művelte a kollektívbe vitt földjét, volt párttitkár, közéleti asszony is; s mikor énekelni, táncolni, tilinkózni hívták az erdélyi táncházba, szívesen ment, még ha emiatt meg is gyűlt a baja a csángókat rezervátumban tartani kívánó hatóságokkal. Szószólója volt annak az ügynek is, hogy Klézsén ismét lehessen magyar iskola.

Élete vége felé sokat betegeskedett. Mégis kapva kapott az alkalmon, amikor 1990 augusztusában lehetősége nyílt arra, hogy a jászberényi táncscsoport meghívására többedmagával Magyarországra jöjjön. Itt került kórházba, ahonnan már nem térhetett vissza szülőfalujába. Temetésén ott volt szinte mindenki, aki ismeri és félti a moldvai magyarok sorát és kultúráját. Ott volt Kallós Zoltán, Andrásfalvy Bertalan, de eljöttek a Szeret partjáról is a rokonok és az ismerősök. Luca néni ma ott alussza örök álmát a Jászberényi temetőben.

Egyéniségét, gondolkodásmódját minden méltatásnál jobban mutatja egy magnófelvétel. Évekkel ezelőtt készült, amikor Luca néni arról beszél, hogy miként vallatták, fenyegették azt követően, hogy az 1970-es évek végén kinn járt Székelyudvarhelyen, egy nagyszabású táncháztalálkozón. Arról, hogy ezeken a kihallgatásokon miként próbálták őt rávenni arra, hogy legyen a falujába látogató, főként magyarországi néprajzgyűjtők följelentője, besúgója. Jellemző a moldvai román rendőrség szemléletére, hogy székelyudvarhelyi látogatása miatt úgy vádolták Luca nénit, mintha idegen országba szökött volna. Válaszai, s egyáltalában: ahogy beszámol erről a tortúráról, mutatja öntudatát, lelki nagyságát.

Halász Péter

Mikor hazajöttem Udvarhelyről, elhattak egy hétig, kettőig, de aztán csak hivattak, hogy menjek csak le a milíciára. Én képzeltem, hogy azért hívatnak, amért ott jártam. El voltak jöve Bákóból es, béhíttak egy külön irodába, s azt mondják, üljek le. Mondom én nem, én nem vagyok elfáradva. Nem ültem le! Állok lábom – azt mondtam.

Azt kértették, hogy volt az udvarhelyi elmenéssel? S mondom: hogy volt? Jól! – De ki adott szabadságot, hogy elmenjen? Mondom: én magam csináltam magamnak szabadsá-

¹masin = masina, jármű

got. Ti hányszor tettetek egy masint,¹ egy valamit, hogy még elmenjünk kirándulni, hogy még meglássunk a világban valamit? S ezeknek, ha volt szüvük, fizették, hogy elmenjek, hogyne menjünk?

Azt mondja az aktivista, nem lehetett lenne kimenjünk a faluból úgy, hogy ne tudjanak róla. S mondom: más hányszor kiment, az eszfát² embere, vagy a milicián asszonya, a presedintnek,³ vaj a vicepresedintnek az asszonya, mind az uljanok? De hogy egy szegényebbet elvigyenek, hogy megvigyázkodjon valahol, nem számította senki. Hát most mű es elmentünk, megvigyázkodtunk, megnéztük, hogy más falukon hogy van, aztán jöttünk vissza, s ez volt.

– S miért mentetek, hogy ott táncoljatok, énekeljete? – aszondja. – Hát igen, azért nem menek, hogy tartsam a nyelvemet a számban. De ha ti azt mondjátok, hogy nem szabad, akkor többet nem.

– De igen, – azt mondja ez a pártfenntartó titkár, mert ez magyar, dioszéni.⁴ – De mégis mit csináltak? Mondom: táncoltunk, énekelünk. – De mit énekeltek? – Ami eszünkbe jutott... az édes Gergelyemet... – így mondtam magyarul. Kérdi románul: mi az? Mondom: nem tudom lefordítani.

De – azt mondják – halltuk, hogy énekelte az Amerika Hangjában, a rádióban. Mondom: nem, de ha tudnám, hová kell énekelni, akkor oda elmennék s énekelnék. Azt kérdik: hogy mentél te el semmi igazolvány nélkül, senki nem engedte, hogy menjél, s te elmentél a magad fejtől? Elmentem, mondtam, de nem csántam⁵ semmi rosszat. Úgy Cantarie României⁶, arra csántunk. Kéne örvendjen Bákó megye, igazán. Kéne örvendjen, hogy a csángók közül felemelkedett valaki, s tudott elmenni, hogy mutassák a tévébe. Hogy lássák, itt is tudnak valamit, nincsenek lemaradva. Azt mondja: de nem úgy kellene menni. Kellene tudja az igazgató az iskolából, az elnök a szfáttól.

Hát én tudom, hogy kell menni – mondom. Egyszer mikor kellett mennem Csikszeredába, akkor elmentem. Azt tudtam, hogy most es el szabad menni. Nem! – mondja. – Ha nem, immá akkor nem menek többé – mondom neki.

S akkor azt mondja: csak annyiért mentetek? – Csak annyiért. Azt mondja ez az aktivista Bákóból: hallottam, azt mondja, hogy megdekoráltak. Mert adtak vót onnét egy levelet, egy ilyen oklevelet. Mondom: meg. – S meg tudod-e mutatni? – Meg, hogyne.

S van-e valami meghívód, amivel hívtak. – Vagyon. – S ide adod-e?

Odaadtam, elvitték oda a párthoz... jahaj! Aztán azt mondja: neked ki adta a pénzt, hogy elmenj? – Az a két ember, aki eljött. – S hogy hívják? Tudtam a nevit, de mondom: nem tudom. – S hogy adta a pénzt? Adtál valami aláírást? Buletinszámot,⁷ vagy valamit? – Semmit. – S akkor hogy adta az ember neked amennyi pénz kellett? Nem is ismert téged?

S akkor azt mondtam: amelyik igaz ember, az nem fél az igaz embertől. S akkor azt kérdi, mink akkor ha félünk, akkor mi tolvajok vagyunk? – Nem – mondtam! – De tolvaj a tolvajtól fél – mondtam. – Tolvaj a tolvajtól fél, de az igaz ember az igaztól sohasem!

Akkor még azt mondtam: ha ti úgy képzelitek el, hogy valami rosszat csináltam, az országot eladtam, amétt kimentem Udvarhelyre, elfogadom milyen büntetést tesztek rám. Van három mód, azt mondtam, s én elfogadom amelyiket akarjátok reám adni.

Azt kérdik: mi az a három? Hogy a pártból kitegyünk? Mondom: az semmi, azt nem búsulom. De mondom az: egy, hogy rekeszbe tegyetek, második, hogy meglőjjetek, s harmadik, hogy felakasszatok. Elfogadom mind a hármat. Ha úgy képzelitek el, hogy az országot eladtam, én elfogadom büntetlen.

Azt mondja az a párttitkár: egy párttag így kell beszélgesen? Mondom: így tuggya, mert erre tettétek. De nem féltém, egy szalat se. Pedig ott ült a milicista, meg minden, nem is tudom kik jöttek ki Bákóból. S akkor azt mondja az egyik azok közül: Jábsa⁸ úgy akarják, hogy szervezzenek egy ilyen fesztivált, hogy a televízió is ott legyen. Elmenek-e arra? Mondom: nem. Többet sohasem megyek! – Miért? – Azért, hogy utána törvényeztetek ingemet?

²eszfát (sfat) = állam

³presedint = tanácselnök

⁴Dioszén = csángó magyar falu a Szeret bal oldalán, Klézsével szemben

⁵csántam = csináltam

⁶Megéneklünk Románia (propagandaakció)

⁷buletin = személyi igazolvány

⁸Iași = Jászvásár, Moldva egykori fővárosa

Rá két hétre, hazajöttem a kollektívából, kapálni jártunk, s uljan vizes vótam, volt egy nagy eső. Mikor beléptem az ajtón, hát oda es jött a milicista. Azt mondja: bé tudnál-e jönni a miliciára most egy kicsit? Mondom: bémének. S képzeltem, hogy azért hívnak. Úgy vizesen, ahogy voltam, odamentem. S akkor ők írtak egy deklarációt. Ennyi volt? – kérlette. Mondom: ennyi. Kérették, még járnak el hozzám a magyarok? Mondom: én nem láttam egy magyart sem... Pedig csak egy hete volt, hogy elment volt valaki. Azt mondja: hallom, hogy járnak, s mindig keresnek tégedet. Honnat ismernek téged? – Én nem tudom.

Azt mondja: de ha egy magyar eljő, megjelent-e a miliciának, hogy itt van? – Én meg. – Ne segésd őket – azt mondja. – Hát én mivel segítem? Én szegény vagyok, nincs mit adjak nekik... Hej tudtam én, hogy mire megy ki a beszéd, de én tettem magam, hogy mondom szegény vagyok, mivel segítem őket?

Azt mondja: nem az, hogy segített, úgy hogy adni... – Hát mit? – Ne segítsd, hogy menjenek fényképezni, vagy ezeket a csángó balladákat fölvegyék, vaj ilyesmiket, meséket... vaj valami régiséges öltözeteket hogy vegyenek... Mikor eljönnek – azt mondja, – mikor idejönnek, jöjj el s mond meg a miliciának, hogy itt vannak. – Eljövök, hej s még megmondom... de azt mondja: ne úgy mondd, hogy te ügyelj, mert a milicisták elfognak, menj által itt a hegyen, s mikor elment, akkor mondd, hogy né egy magyar itt volt. Mondom: nem... nem... mikor megérkezik, akkor én egy-kettő itt vagyok. No jó, mondták, meglássuk, hogy úgy van-e. – Úgy lesz hát...

Aztán azóta, ha észreveszik, hogy egy idegen odajött, akkor küldenek valakit a néptanáctól, hogy én ne vegyem észre, hogy hallgatkozik ... menen fel az úton lassacskán, a kapun hallgatkozik, hogy énekelek-e...

Mikor azokat tanítottam, akikkel Udvarhelyre mentünk táncolni, azt nálam a házban tanulták, ott ahol a szövő van. A milicista is odajárt egy este, ő árult el nekik, hogy hova készülünk. Azt mondták, hogy az uljanokat a kultúrháznál csinálják, s nem honn⁹ a háznál. Mondom: no, én a házamnál akartam, mert én az unoktestvéreimet tanítottam, meg az unokákat, hogy maradjon emlék tőlem, s emlegessenek meg amikor meghalok. De azt mondja: nem létezik, hogy a háznál lehessen tanulni azt. Azt mondtam: az én házamban mit akarok azt csinállok. Az én házamnak felhágok a tetejére, s ott ha táncolok, az az én házam, s nem parancsol senki!

S nem volt mit mondjanak erre!

⁹honn = otthon